

Bu hükümet kurulduğunda durum bütün devletlere resmen bildirilecekti.

Erzurum Kongresi, oluşturduğu bu yeni teşkilâtla Kuzey ve Doğu Anadolu'da bugün yirmi beş vilâyeti içine alan geniş bir alanda tek bir cemiyeti fiilî otonite haline getirmiş oluyordu. Kongre, gerek temsilî gücü gerekse faaliyet alanı bakımından mahallî karakterli olmakla beraber beyannâmede ve nizamnâmenin başında ilân edilen prensipler tamamen genel ve millî mahiyettedir. Diğer bir ifadeyle Erzurum Kongresi teşkilât açısından mahallî, getirdiği siyasî esaslar bakımından millî karakterlidir. Kongre aynı zamanda mahallî birlikten millî bütünleşmeye uzanışı da ifade etmektedir. Bu esaslar daha sonra Sivas Kongresi'nce de aynen benimsenecektir. Bu sebeple Erzurum Kongresi kararlarını açıklayan beyannâmeyi, Türkiye'de millî ve demokratik devlet talebinin ilk tarihî belgesi olarak görmek mümkündür. Amasya kararlarıyla başlayan millî hareket, Erzurum Kongresi'nde bölge çapında da olsa halkı temsil ettiğini ileri sürülebilecek bir tabana ve teşkilâta sahip olmuştur. Amasya kararlarında ancak zımnen var olan ve teşkilâatlanma biçimi belirtilmemiş bulunan yeni hükümet kurma işi, sadece Doğu Anadolu için dahi olsa nizamnâmede öngörülmüştür. Ayrıca merkezî hükümetten millî meclisin toplanması istenirken aksi halde milletin kendisinin buna bir çare bulacağı tehdidi açıkça dile getirilmiştir. Daha da önemlisi Mîsâk-ı Millî'nin kabul edilmesidir. Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihteki sınırların millî sınırlar olarak kabul edilmesiyle artık imparatorluk iddiasından vazgeçiliyor, buna karşılık millî bağımsızlık prensibi üzerinde ısrar ediliyordu.

Erzurum Kongresi'nde seçilen dokuz kişilik Hey'et-i Temsilîyye üyelerinin yeni kurulacak cemiyetin de kurucuları olmaları kararlaştırılmıştı. Mustafa Kemal Paşa, 24 Ağustos 1919'da Temsil Heyeti adına Erzurum valiliğine başvurarak cemiyetin nizamnâmesini teslim etti. Böylece Şarkî Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu resmen tamamlanmış oldu. Erzurum valiliğine verilen listede Hey'et-i Temsilîyye'nin, dolayısıyla cemiyetin kurucu üyeliğine seçilenlerin isimleri şu şekilde sıralanmıştı: 1. Mustafa Kemal Paşa (eski Üçüncü Ordu kumandanı, askerlikten ayrılma), 2. Rauf Bey (eski Bahriye nâzırı), 3. İzzet Bey (eski Trabzon mebusu), 4. Servet Bey (eski Trabzon mebusu), 5. Hoca Râif Efendi (eski Erzurum mebusu), 6. Sâdullah Efendi (eski Bit-

lis mebusu), 7. Bekir Sâmî Bey (eski Trabzon valisi), 8. Ahmed Fevzi Efendi (Erzurum'da Nakşibendî tarikatı şeyhi), 9. Hacı Mûsâ Bey (Mutki'de aşiret reisi).

BİBLİYOGRAFYA :

Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler (haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1969, s. 15-25, 39, 50-51; Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk* (Ankara 1927), İstanbul 1960, I, 68; III, 931-932; Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadelede Erzurum*, Ankara 1946, s. 92-94, 98-99, 107, 112-115, 187-194; *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939* (ed. E. L. Woodward — R. Butler), London 1952, IV, 690-698, 703-707, 710-712, 716-721, 728; M. Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, Ankara 1959, I, 120-121, 169-170; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1960, s. 75-78, 85-95, 98-100, 103-104, 106-107, 166; Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul 1964, s. 126, 164, 171; M. M. Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ankara 1966, I, 23-193; Mahmud Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara 1968; G. Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri* (trc. Cemal Köprülü), Ankara 1971, s. 136-141; Halil Paşa [Kut], *Bitmeyen Savaş, Anadolu İhtilâli*, İstanbul 1973, s. 99; Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, İstanbul 1974, s. 988; Zeki Başer, *Erzurum Kongresi*, Erzurum 1979; Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, İstanbul 1983, s. 471-488; Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Ankara 1987, I, 93-112; M. Fahrettin Kirzioğlu, "Yayınlanmamış Belgelerle Erzurum Kongresinin İlk Günü", *BTDT*, VI/35 (1970), s. 4-33; Hayri Mutlucağ, "Erzurum Kongresi'nin Tutanak ve Kararları", a.e., XI/61 (1972), s. 3-8; TA, XV, 379-382; Bülent Tanör, "Millî Mücadele'de Kongreler", *TCTA*, IV, 1143-1145.

CEVDET KÜÇÜK

ERZURUM SALTUKLU KÜMBETLERİ

(bk. ÜÇ KÜMBETLER).

ERZURUM ULUCAMİİ

(bk. ULUCAMİ).

ERZURUMLU DARİR

(bk. DARİR).

ERZURUMLU EMRAH

(ö. 1860 [?])

Türk saz şairi.

Erzurum'un Ilıca ilçesine bağlı Tanbur köyünde doğdu. Doğum tarihi ve ailesi hakkında bilgi yoktur. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu 1230-1235 (1814-1819), Eflâ-tun Cem Güney 1191-1199 (1777-1784) yılları arasında doğmuş olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Yapılan son araştırma-

lar daha çok ikinci görüşü doğrulamakta, Emrah'ın XVIII. yüzyılın son çeyreğinde doğduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

İlk gençlik yıllarında köyünden ayrılarak Erzurum'a giden şair medrese tahsiline devam edip orada divan şiiri zevkini tattı ve nazım tekniğini öğrendi. Erzurumlu Emrah bâdeli âşık değildir (bk. AŞIK). O dönemin âşık hayat tarzının gereği olarak bir süre sonra Erzurum'dan ayrıldı ve Trabzon, Kastamonu, Sivas, Tokat, Çankırı, Niğde gibi çeşitli yöreleri gezdi. Bu arada Nakşibendî tarikatının Hâlidîyye koluna intisap etti. Erzurum'dan ayrılmadan önce ve gezdiği illerin hemen hepsinde evlendiğini belirten kaynaklardaki bu bilgiyi ihtiyatla karşılamak gerekir.

Emrah gezdiği yerlerde başta Tokatlı (Beşiktaşlı) Gedâî ve Tokatlı Nûri olmak üzere birçok çırak yetiştirmiş, böylece bir âşık kolunun kurucusu olmuştur. Bu kol vasıtasıyla Emrah'ın şiirlerinin türkû ve şarkı olarak söylenmesi, onun sevilmesini ve şöhretinin yayılmasını sağlamıştır. Bir rivayete göre altı ay kadar İstanbul'da Tavukpazarı'ndaki Âşıklar Cemiyeti'nin reisliğinde bulunmuştur. Bugüne kadar eserlerinde İstanbul'a gittiğine dair herhangi bir kayda rastlanmamakla beraber Saim Sakaoğlu "Püskül Destanı"ndan hareketle II. Mahmud zamanında (1808-1839) İstanbul'a gitmiş olabileceğini belirtir (*Ercişli Emrah*, s. 4). Yine geleneğe göre Emrah ölmenden önce sazını ve sözünü Nûri'ye, hâfıza kuvvetini de Gedâî'ye bırakmış, Nûri'ye Anadolu'dan çıkmasını, Gedâî'ye ise Rumeli'ye gidip oradan dönmemesini vasiyet etmiştir.

Ömrünün son yıllarını Tokat'ın Niksar ilçesinde geçiren ve orada vefat eden Emrah'ın ölüm yılı da doğum tarihi gibi tartışmalıdır. Bursalı Mehmed Tâhir ve Ahmet Talat (Onay) 1293 (1876) yılını kabul ederken bir kısım araştırmacılar, şairin ölümünden çok sonra yaptırılan mezar kitabesindeki 1271 (1854-55) tarihini kabul etmektedirler. Ancak Cahit Öztelli, Tokatlı Nûri'nin, "Nûri ne güzel söylemiş üstâdına rahmet" mısraında düşürdüğü tarihten hareketle Emrah'ın ölüm yılının 1277 (1860) olduğunu ileri sürmüştür.

Çağdaşları gibi Erzurumlu Emrah da şiirlerinin genel havası ile divan şiirine çok yakın olup saz şairlerinin kullandığı dili divan edebiyatı lûgatına açan bir şairdir. Tasavvuf unsurları ve mahallî dil hususiyetleri şiirinin en belirgin özellikleridir. Belirli sınırlar içinde kalarak ma-

hallî zevki tatmin edebilen Emrah, her iki gelenekte yetişen birçok çağdaşı gibi yaşadığı devrin resmî hayata getirdiği yeni terimleri şiire sokup bunlar üzerinde yaptığı oyunlarla gerçekte âşık tarzına yeni bir şey katmamıştır. Doğuştan temsil ve taklit gücüne sahip bir sanatkar olmasından dolayı divan şiirinin asil temsilcisi aydın çevreler dışında İslâmî kültürü az, zevki basit, fakat daha geniş bir sahası bulunan halk zümresi içinde arzu ettiği şöhrati kazanmış, suurlu bir aydın âşık olarak tanınmıştır. Mizacı dervişlikten çok âşıklığa uygun olduğundan ömrünü aşk maceralarıyla geçirmiş ve en samimi eserlerine bu maceralar kaynaklık etmiştir. Şiirlerini diğer saz şairleri gibi âşık fasıllarında okunmak üzere yazan Emrah, XIX. yüzyıl âşık tarzının bütün özelliklerini iyi bilen ve bunlara bağlı kalan çok yönlü bir şairdir. Dilinin ağır olmasını, yaşadığı devirdeki âşık tarzının bir özelliği olarak değerlendirmek gerekir.

Emrah'ın asıl şahsiyetini ve edebî kişiliğini gösteren parçalar hece vezniyle yazdığı şiirlerdir. Aruzla yazdığı şiirleri daha fazla olmasına rağmen bunlardaki şekil ve dil kusurlarının çokluğu onun klasik şair olarak kabul edilmesine engeldir.

Şiirlerinde aşk, ayrılık, gurbet ve yaşadığı devirden şikâyet gibi temalar yanında tasavvufî unsurlar da önemli bir yer tutar. **Vahdet-i vücûd**'un medrese tarafından da kabul edilmiş görüşlerine sık sık yer veren şair, kendisinin bu yolda ilerlemiş bir mutasavvıf olduğunu iddia etmiştir. Bazı kaynaklarda Bektaşîliğe sempatisinden söz edilmesi (Koca-türk, s. 580), Bektaşî dervişlerine önemmesinden ileri gelmektedir. Bazan halk türkülerini, bazan da tanınmış saz şair-

lerini taklit etmiş, ayrıca Fuzûlî, Bâkî ve Nedîm gibi divan şairlerine nazîreler yazmaya çalışmıştır.

Ercişli Emrah'ın şiirleri uzun süre şöhrati daha yaygın olan Erzurumlu Emrah'a mal edilmiş ve bu durum çeşitli tartışmalara sebep olmuştur. Son yıllarda her ikisi üzerinde yapılan ciddi araştırmalar, iki şair arasındaki farkları ortaya çıkardığı gibi şiirlerin gerçek sahipleri de büyük ölçüde belirlenmiştir. Emrah'ın şiirlerinin çoğu Tokatlı Nûri tarafından bir araya getirilmiştir. Erzurum eski milletvekillerinden Mehmed Sâlih Efendi'nin özel kütüphanesinde bulunan bu önemli yazmanın ilk kısmında şairin hece ve aruz vezniyle yazdığı toplam 348 manzume, son kısmında ise Nûri'nin kendi şiirleri yer almaktadır (Ergun, s. 1271). Ayrıca aruz vezniyle yazdığı şiirler, Rifâî şeyhlerinden Erzurumlu Abdülaziz tarafından *Dîvân-ı Emrah* adıyla elli altı sayfalık bir kitapçık halinde bastırılmıştır (İstanbul 1332). Emrah ve şiirleri üzerinde birçok yayın yapılmasına rağmen şairi ve şiirlerini etraflıca tanıtan bir eser henüz neşredilmemiştir.

Erzurumlu Emrah için Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın öncülüğünde Tokat'ın Niksar ilçesinde yaptırılan türbe 3 Mayıs 1986'da açılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Osmanlı Müellifleri, II, 84; Murat Uraz, *Halk Edebiyatı Şiir ve Dil Örnekleri*, İstanbul 1933, s. 49-51; Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, s. 707-768; Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1269-1276; Tıpınar, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 101-103; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 579-581; Banarlı, *RTET*, II, 852-854; Eflâton Cem Güney — Çetin Eflâton Güney, *Erzurumlu Emrah*, İstanbul 1975; İbrahim Aslanoğlu, "Halk Edebiyatı Sektöründe Erzurumlu Emrah'a Dair Notlar", *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri 19-29 Ekim 1975 Konya*, Ankara 1976, s. 194-199; a.mlf., "Erzurumlu Emrah'ın Yaşamıyla İlgili Belgeler ve Bilgiler", *III. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri*, Eskişehir, ts., s. 53-59; Cahit Öztelli, *Sahte Şöhret Bir Ozan: Erzurumlu Emrah*, Ankara 1976; a.mlf., "Erzurumlu Emrah Hakkında Yeni Notlar", *TFA*, sy. 29 (1951), s. 454-455; Orhan Ural, *"Dost Elinden Gelen Turna"*, *Erzurumlu Emrah, Hayatı, Şiirleri*, İstanbul 1976; Saim Sakaçoğlu, *Ercişli Emrah*, Ankara 1977, s. 3, 4; a.mlf., "Erzurumlu Emrah", *Büyük Türk Klasikleri*, IX, 238-240; Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat II*, İstanbul 1983, s. 40-46; Ali Berat Alptekin, *Erzurumlu Emrah Bibliyografyası* (Hayatı Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler), Ankara 1986; Vehbi Cem Aşkun, "Emrah Hiçbir Zaman Sahte Şöhret Değildir", *TFA*, sy. 321 (1976), s. 7609-7610; R. Ekrem Koçu, "Emrah (Erzurumlu)", *İst.A*, IX, 5107; *TDEA*, I, 195; III, 39-40.

NURETTİN ALBAYRAK

ERZURUMLU İBRÂHİM HAKKI

(bk. İBRÂHİM HAKKI ERZURÜMİ).

ESAD EFENDİ, Ebûishakzâde

(ö. 1166/1753)

Osmanlı şeyhülislâmı,
şair ve müellif.

Zilkade 1096'da (Ekim 1685) İstanbul'da doğdu. Şeyhülislâm Ebû İshak İsmâil Efendi'nin oğlu ve Şeyhülislâm İshak Efendi'nin kardeşi olan Mehmed Esad önce babasının, daha sonra da Mutavvelci Mehmed Efendi'nin ve diğer bazı âlimlerin yanında iyi bir öğrenim gördü. Henüz küçük yaşta iken Şeyhülislâm Ebûsâidzâde Feyzullah Efendi'den mülâzemet aldı. 1710'da hâric derecesiyle Galata Sarayı sâlisesi pâyesi verilerek öğretim görevine başladı. Babasının şeyhülislâmlığı sırasında müslî-i Sahn derecesindeki Abdüsselâm Medresesi'ne, Yenişehirli Abdullah Efendi'nin meşihati esnasında da Sahn-ı Semân'dan birine müderris tayin edildi. Mekke ve Medine müfettişliği, fetva eminliği gibi hizmetlerde bulunduktan sonra Edirne pâyesiyle Selânik kadılığına getirildi. Bu sonuncu görevinden mâzûl durumda iken 1733'te kendisine Medîne-i Münnevver'e pâyesi verildi. Ertesi yıl İstanbul pâyesiyle Mekke kadısı oldu. 1736'da başlayan Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşları sırasında Mekke kadılığından azledilerek Anadolu kazaskerliği pâyesiyle ordu kadısı tayin edildi (14 Mart 1737). Bu savaşta Sadrazam ve Serdâriekrem Yeğen Mehmed Paşa ile arası açıldığı için azledilen, ancak Avusturya kuvvetlerinin hücumu karşısında ordunun yer yer bozguna uğraması üzerine yeniden seraskerliğe getirilmek istendiğinde kabule yanaşmayan Vidin Seraskeri İvaz Mehmed Paşa'yı, "Siz imtina ederseniz ben çatal destar ile serasker olup karşıya geçerim" sözleriyle ikna etti ve böylece Avusturyalılar'ın yenilgiye uğratılıp Adakale'nin fethedilmesinde (Ağustos 1738) dolaylı olarak önemli bir rol oynadı. Belgrad'ın zaptıyla ilgili barış müzakeresi için murahhas tayin edildi. Görüşmelerin bitiminden sonra da diğer murahhaslarla birlikte Belgrad'a gitti.

Belgrad Antlaşması'nın akdi sırasında kendisine Rumeli kazaskerliği pâyesi verilen Esad Efendi 13 Mart 1744'te bu makama bilfiil tayin edildi. On yedi ay kadar sonra azledildi, 29 Ekim 1746'te

Erzurumlu Emrah'ın türbesi - Niksar / Tokat

